

ГАСТРОЛЬНО-ВИКОНАВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В. БЕСФАМІЛЬНОВА

Остапчук Н.М.

Київський національний університет культури і мистецтв

Стаття присвячена питанням вивчення окремих особистостей в контексті формування культурної парадигми суспільства. В роботі розкриваються особливості творчості видатного виконавця та митця В. Бесфамільнова. Визначені аспекти його гастрольної, виконавської та просвітницької діяльності. Висвітлено основні комунікаційні ракурси його співтворчості у виявленні нового репертуару для баяну. Зазначено що введення нового репертуару сприяло новому рівню баянно-виконавського мистецтва.

Ключові слова: гастрольна діяльність, українське баянне мистецтво, репертуар, постать В. Бесфамільнова, концерт.

Постановка проблеми. Музичне мистецтво ХХ ст. як складова художньої культури потребує систематизації й узагальнення її структури, що можливо шляхом визначення її естетичних критеріїв і норм на основі теоретичних праць культурологів, музикознавців, мистецтвознавців та безпосередньо роботи виконавців. Тому дослідження діяльності видатних постатей окремих музичних виконавських галузей в контексті художньо-естетичного виміру епохи є вельми актуальними сьогодні. Питання гастрольної та концертного життя регіонів, окремих солістів являє собою важливу складову сучасного культурологічного вивчення епохи. Одним з представників такої діяльності постає В. Бесфамільнов.

Аналіз наукових досліджень. Слід зазначити, що постать В. Бесфамільного не одноразово пригортала інтерес дослідників. В працях таких науковців як М. Давидов досліджується постать М. Давидова та М. Імханицького в контексті теорії та історії народно-інструментального мистецтва. Окремі розвідки можна знати в наукових працях А. Сташевського (більш присвячені вивченню окремих регіональних творчих ситуацій). Цікаві моменти в галузі баянно-акордеонного концертного мистецтва як складової культурно-історичного розвитку висвітлили в працях Є. Іванова, Й. Піхури, М. Черепаніна та інших. Постать В. Бесфамільного вивчається в монографіях Ю. Ястребова та В. та Н. Гончаренками. Але дані роботи базуються виключно на епістолярному матеріалі, що суттєво зменшує значення статті В. Бесфамільнова. Отже, **актуальність** обраної теми є безперечною та **становить основу даного дослідження.**

Виклад основного матеріалу. Творчий шлях В. Бесфамільнова – це еволюція інструмента, якому віддано більш ніж пів століття, репертуару, слухацьких критеріїв і оцінок, психології сприйняття, техніки гри і багато іншого, з чого складається баянне мистецтво та його історія.

Важливим внеском в баянне мистецтво стало введення фортепіано в концертні виступи. Це сприяло пропаганді жанру баянного концерту. Першими піаністами-концертмейстерами, які підтримували творчі прагнення молодого музиканта й щедро ділилися сценічним досвідом, були Бенсіон Щупак, Емануїл Ашпіс, Гдалій Ельперин, Розалія Трохман, Лев Волков і Лев Д'ячук-Ставицький [15, с. 142]. Але вирішальну роль в затвердженні творів великої форми у репертуарі В. Бесфамільнова зіграла Олена Твер-

ська, яка і стала його партнеркою на концертах і в житті.

Завдяки фортепіанному супроводу стало можливим виконувати в концертах у віддалених місцевостях твори, які б ніколи не прозвучали там хоча б тому, що просто неможливо привезти, наприклад, в маленький сільський клуб симфонічний оркестр. Тобто це сприяло просвітницькому процесу та розвитку баянного мистецтва. Протягом 12 років разом з Оленою Тверською В. Бесфамільнов виконав майже всі концерти для баяна з оркестром, написані радянськими композиторами Мясковим, Шамо, Сільванським, Чайкіним, Лапинським та іншими. Пізніше В. Бесфамільнов працював і з іншими піаністами такими як Потім естафету підхопив інший піаніст – Євген Мительман, з яким співпрацював 10 років. З 1985 року на афішах В. Бесфамільнова значилося: «Партія фортепіано – Володимир Кнорозок» [15, с. 127].

Також під баян В. Бесфамільнова протягом 12 років звучала скрипка Рафаїла Соболевського. Були й інші скрипалі: В. Сапожнін, з яким вони грали для слухачів Китаю, Індії, Камбоджі, Шрі Ланки; гастролі з М. Фіхтенгольцем і О. Пархоменко.

Тобто виконання творів разом з фортепіано чи скрипкою стало вирішальним для введення баяну в концертно-естрадну галузь Результатом постійної праці стало отримання першим в Україні серед солістів-баяністів почесних звань «Заслужений артист УРСР»; «Народний артист УРСР»; лауреат трьох міжнародних конкурсів; доцент, а потім і професор кафедри народних інструментів Київської консерваторії [9, с. 30].

В цілому протягом життя, В. Бесфамільнов став лауреатом Республіканського (Київ, 1956, I премія), Весоюзного (Москва, 1957, II премія) та міжнародних конкурсів (Москва 1957, I премія; Брюссель, 1958, III премія; Відень 1959, I премія). У 1969 році йому присвоєно почесне звання заслуженого артиста УРСР, а у 1988 році – народного артиста УРСР. З 1969 року він – старший викладач, згодом доцент (1982), а з 1990 року – професор Київської консерваторії (нині Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського) [5, с. 49].

У 1956 році, Володимир Бесфамільнов отримав направлення на роботу у Київську філармонію в якості соліста. Перший концерт – виступ у залі філармонії – відбувся у квітні 1957 року. Тут прозвучав концерт для баяна з оркестром

Чайкіна, легко і блискуче. Потім було виконано фа-діез-мажорний ноктюрн Шопена, танець феї Драже з балету «Лускунчик» П. Чайковського, «Пассакалію» Генделя – Томсона. Особливо майстерністю виконання відзначилися «Експромт» Лисенка, вальс «Радість кохання» Крейслера – Паницького, танець зі смолоскипами з балету «Гаяне» А. Хачатуряна і віртуозні варіації на тему української народної пісні «Дощик» М.І. Різоль. Слухачів вразила віртуозна техніка, вміння глибоко розкрити можливості баяна як концертного інструмента, серйозність артиста щодо вибору програми та її підготовки [3, с. 33]. Це була генеральна репетиція перед участю у конкурсі в рамках VI Всесвітнього фестивалю молоді та студентів у Москві. Його, як переможця республіканського конкурсу (квітень 1957 року), було рекомендовано для виступу у всесоюзному відбірочному турі у Москві. І хоча там він отримав диплом другого ступеню, його було рекомендовано для участі в конкурсі на фестивалі молоді і студентів у Москві. Авторитетне журі Міжнародного конкурсу одноставно відзначило високий виконавський рівень Володимира Бесфамільнова і присудило йому першу премію і золоту медаль лауреата Міжнародного конкурсу на VI Всесвітньому фестивалі молоді і студентів [3, с. 33].

У Київську республіканську філармонію Володимира рекомендував М.І. Різоль. Після закінчення консерваторії, направлення на роботу у філармонію. Але цілий рік (1956–1957) довелося працювати разовиком, бо його штатну одиницю було віддано співачці В. Ковалевській, чоловік якої займав високу посаду. І тільки через рік, коли В. Бесфамільнов виборов першу премію і звання лауреата міжнародного конкурсу у Москві, його прийняли до штату філармонії.

У 1959 році директор Укрконцерту Л. Богданович та його заступник Ф. Михиденко запропонували провідним виконавцям, у тому числі і В. Бесфамільнову, працювати у цій організації. З'явилася можливість гастролювати з сольними концертами по СРСР і за його межами [15, с. 130].

Філармонічна робота баяніста – це, передусім, робота акомпаніатора. Самостійні гастролі, сольні концерти – велика рідкість для всіх починаючих солістів-баяністів. Працюючи з відомими музикантами, В. Бесфамільнов, за його словами, «набирався сценічного досвіду» на якісно іншому рівні. Пригадуючи ті роки, відомий скрипаль М. Фіхтенгольц писав: «Цілісні землі Алтаю: у мене в гастрольному плані 40 концертів. Разом зі мною тоді їздив баяніст Володимир Бесфамільнов, – піаніста можна було не брати, адже ніяких піаніно на польових станах не було, звичайно. Пригадую зараз що ми грали невеликі частини партит Баха, а не розважальну музику. Пам'ятаю, що 16 разів зіграли Чакону Баха» [13].

Саме у 1950-ті роки були закладені основні напрямки творчих зв'язків В. Бесфамільнова з піаністами, диригентами симфонічних оркестрів, аранжувальниками, композиторами, іншими музикантами-інструменталістами. Ось деякі з цих імен: диригент Ігор Блажков, піаніст Еммануїл Ашпіс, композитори Ігор Шамо і Натан Шульман, звукорежисер Леонід Бильчинський, аранжувальник Анатолій Погорелов – кожен з них багато зробив для розвитку баяна на рубежі

1950–60-х років завдяки «горінню» В. Бесфамільнова. Так, в Україні з'явився перший твір великої форми для готово-виборного баяна – соната Натана Шульмана з присвяченням першому виконавцю – В. Бесфамільнову. М. Різоль, С. Коняєв, І. Яшкевич, К. Мясков почали писати з розрахунком на технічні можливості музиканта та довіряли йому прем'єри багатьох своїх творів [15, с. 139].

Абонементні цикли філармонічних концертів «народників» на початку 60-х років були дуже рідкісним явищем. Виключенням були Московська, Ленінградська та Київська філармонії. Концертну залу імені Чайковського у сезоні 1961–1962 року було ангажовано філармонічним абонементом № 67 «Російські народні інструменти». Два з п'яти концертів були віддані представникам України: в одному концерті були заявлені балалаєчник Є. Блінов і квартет Київської філармонії у складі М. Білецької, М. Різоль, І. Журомського, Р. Білецької; в іншому – домрист Ф. Коровай і баяніст В. Бесфамільнов [10, с. 140].

Вдруге В. Бесфамільнов відвідав Москву у 1964 році. 1 березня у Червонопрапорній залі Центрального Дому Радянської Армії відбувся концерт баяніста. У програмі концерту були нові твори: Концерт на теми українських пісень М. Різоль, також, його Сюїта з музики «Танці народів СРСР і країн народної демократії»; Концерт для баяна з оркестром С. Коняєва (партія фортепіано – О. Тверська). Прозвучала одна з ранніх транскрипцій Яшкевича на тему вальсу «Весняні голоси» Й. Штрауса.

Через пів року В. Бесфамільнова було знову запрошено в Москву. 11 жовтня В. Бесфамільнов відкриває концертний сезон 1964–1965 року у рамках абонементного циклу «Народні інструменти». Концерти проходили у Центральному Домі культури залізничників (ЦДКЗ).

Паралельно з цим формується гастрольне життя в Ленінграді. Перший концерт у Ленінграді відбувся у листопаді 1965 року в залі державної академічної Капели імені М.І. Глинки. У програмі музиканта крім випробуваних вже творів (Танці Мяскова, Соната Шульмана, Концерт Коняєва, «Пассакалія» Генделя – Томсона) були й свіжі номери: Токата і fuga ре-мінор Й.С. Баха, дві п'єси з циклу «Пори року» П. Чайковського, каприс «Полювання» Паганіні-Ліста, «Зозуля» Дакена та інші.

Починаючи з цього приїзду і аж до 1980-х років з Ленінградом встановилися тісні творчі зв'язки. Тут В. Бесфамільнов знайшов і слухачів, що вміють оцінити майстерність, і одnodумців з числа молодого покоління ленінградських баяністів, і друзів серед баяністів старшого покоління: С.Я. Орланський, О.З. Кудрявцев, Ю.Я. Ліхачов та інші.

Десятиліття 1970-х років почалося святкуванням подвійного ювілею артиста – 40-ліття з дня народження і 30-ліття творчої діяльності. 23 квітня 1972 року в Колонному залі імені М. Лисенка відбувся ювілейний концерт. У програму концерту разом з випробуваними творами – п'єси з циклу «Картини російських живописців» Шамо, Концертне рондо Чайкіна, Рондо-капрічіозо Мендельсона, Естреліта Понсе-Шульмана, увійшли й нові. Серед них: Соната до мажор Моцарта – Гріга, транскрипції Яшкевича на тему

«Італійської польки» Рахманінова, а також Концерт № 2 для баяна з оркестром Мяскова. Завдяки майстерності Бесфамільнова, на кожен з цих творів чекала довга і щаслива сценічна доля. Так, маловідомі радянському слухачеві сонати Моцарта-Гріга стали відкриттям нової сторінки в баянному виконавстві. Зокрема, сонати до мажор протягом 1960–80-х років у виконанні В. Бесфамільнова звучала не тільки з фортепіано, а й з камерним оркестром і органом.

Концерту для баяна з оркестром № 2 К. Мяскова, присвяченому першому виконавцеві – В. Бесфамільнову, також була дана пугівка у життя: Концерт звучав з симфонічними оркестрами у багатьох містах країни, його записано на фірмі «Мелодія». Як і інші твори він був у репертуарі баяніста до того, як було остаточно залишено сцену.

Наприкінці 1972 року Укрконцерт було реорганізовано. Всіх камерних виконавців за наказом міністра культури насильно перевели у філармонію, яка мала тоді статус лише обласної, а не республіканської. Всі подальші роки роботи Бесфамільнова у цій організації пройшли у боротьбі за право грати, повноцінно працювати. Лише інфаркт змусив його залишити філармонію й перейти на основну роботу у консерваторію.

У 1975 році управління культури і дирекція Ворошиловградської філармонії звернулося до Міністерства культури УРСР з проханням командувати В. Бесфамільнова для надання допомоги у розвитку пропаганди народних інструментів в регіоні. В. Бесфамільнов погодився за умови, що після закінчення строку роботи у Ворошиловграді йому буде гарантовано попереднє місце роботи. З вересня 1975 року він – соліст Ворошиловградської філармонії [8, с. 55].

Через 30 років А. Сташевський, розповідаючи про фестиваль «Грудневі вечори баянної музики в Луганську», напише: «Одним з найцікавіших моментів теперішнього фестивалю стало введення у програму циклу «Віхи баянної історії». В цьому циклі припускалися регулярні зустрічі з відомими людьми, творча діяльність яких активно сприяла становленню і розвитку баянного виконавського мистецтва. І відкрити цей цикл довелося по правді легендарному баяністу, народному артисту України, професору В.В. Бесфамільнову. У живій, теплій атмосфері Володимир Володимирович розповідав про славне тріо Бах-Бесфамільнових, про свою творчу долю, широку концертну діяльність, своїх учнів, про співпрацю з відомими композиторами, завдяки чому з'явився цілий ряд крупних творів для баяна, у тому числі баянних концертів... До того ж виявилось, що київський гість у свій час був ще і творчим земляком луганчан. З 1975 по 1978 рік Володимир Бесфамільнов працював солістом тоді ще Ворошиловградської філармонії» [12, 11].

З групою солістів філармонії В. Бесфамільнов виїжджав з концертами для будівельників БАМу, приймав участь у фестивалі «Музична осінь» в Білорусії і Днів Української РСР на ВДНГ у Москві у 1975 і 1976 роках [6, с. 48]. В офіційному звіті по закінченню строку відрядження В. Бесфамільнов зазначив: «Я щиро вдячний директору філармонії В.А. Шистко, який дав мені можливість всебічно себе проявити». Те до чого прагнув і за що боровся у своїй філармонії, він знайшов в іншій. Але В. Бесфамільнову довелося поспішити з завершенням строку роботи у Ворошиловградській філармонії через те, що за існуючим положенням штатне сумісництво педагогу ВНЗ, який працює в іншому місті, заборонено [15, с. 164].

28 жовтня 1981 року в Колонному залі імені М.В. Лисенка відбувся ювілейний концерт, присвячений 50-річчю з дня народження і 40-літтю творчої діяльності В. Бесфамільнова. Поздоровити музиканта приїхали 90 гостей. Керівництвом Київської філармонії було запрошено камерний оркестр Українського радіо і телебачення під управлінням Святослава Литвиненко. Центральним твором у програмі став Концерт для баяна і струнних Ігоря Шамо, який присвятив свій твір першому виконавцю Володимирі Бесфамільнову. Дві сонати Моцарта-Гріга (До мажор і Соль мажор), що відкрили концерт, для більшості стали сюрпризом. У 1970-ті роки ці твори виконувалися у супроводі фортепіано (О. Тверська), а на цьому концерті партію другого фортепіано виконав оркестр. Також у супроводі оркестру прозвучав фінал Концерту М. Сильванського. Інші виконані у цей вечір твори представили ніби антологію репертуару В. Бесфамільнова: від «Перепілоньки» К. Мяскова до «Маленької поеми» Я. Степового. З транскрипції Яшкевича було вибрано «Рондо» соль мажор Моцарта. Токката і fuga ре мінор Бартона і «Рондо-капрічіозо» Мендельсона завершили перше відділення концерту. Друге відділення було завершено «Російською фантазією» В. Подгорного [11].

У 1991 році В. Бесфамільнов за станом здоров'я залишає концертну практику і переходить до педагогічної діяльності у НМАУ. З філармонії він пішов, але на сцені ще зрідка з'являвся до 1996 року. Останні концерти пройшли в Італії, разом з сім'єю Зубицьких, коли вони запропонували зіграти у їх сімейному ансамблі (флейта, фортепіано, віолончель і баян) партію віолончелі.

Висновки. Дана стаття не вичерпує всього широко спектру гастрольної діяльності В. Бесфамільного, але стверджує, що завдяки творчій діяльності В. Бесфамільнова баян став інструментом найвищої академічної класичної музики, репертуар суттєво розширився від народної пісні до високих нюансів музики та увійшов у скарбничку академічного баянно-акордеонного мистецтва в Україні.

Список літератури:

1. Агарков О.М. Конкурси баянистів и аккордеонистов в Брюсселе // Муз. Жизнь. – 1958, № 18, с. 22.
2. Андрийчук П. Владимир Бесфамильнов. Музыкант и Человек. К 70-летию со дня рождения // Народник. – 2001, № 2.
3. Гончаренко В., Гончаренко Н. Володимир Бесфамільнов (Майстри мистецтв України). – К.: Муз. Україна. 46 с.
4. Грінченко С. Роздуми про майстра // Українська музична газета. – 2002, № 1.
5. Давидов М.І. Історія виконавства на народних інструментах. Українська академічна школа – К.: НМАУ імені П.І. Чайковського, 2005. – С. 46.

6. Имханицкий М.И. Портреты баянистов // Народник. – 2002, № 2. – С. 48.
7. Имханицкий М.И. Предисловие // Портреты баянистов. Сб. статей. М., 2001. – С. 2, 9.
8. Кудрицкий А.В. Діячі України. Енциклопедичний довідник. – К., 1992, с. 55.
9. Лисенко І.М. Словник музикантів України. – К.: Рада, 2005. – С. 30.
10. Мирек А.М. Гармоника. Прошлое и настоящее. Энциклопедическая книга. – М.: Интерпракс, 1994. – 500 с.
11. Лавриненко О., Литвинова О. З тонким відчуттям стилю // Культура і життя. – Київ, 1982, 24 січня.
12. Сташевский А. По следам фестиваля. О декабрьских вечерах баянной музыки в Луганске // Народник. – 2003, № 4. – С. 10–11.
13. Фихтенгольц М. Сыграйте что-нибудь знакомое // Сов. Культура. – 1985, 15 января.
14. Ястребов Ю.Г. Владимир Бесфамильнов / Ю. Ястребов. – Владивосток, изд-во ДВГУ, 1992 – 240 с.
15. Ястребов Ю.Г. Владимир Бесфамильнов / Ю. Ястребов. – Тернополь: Богдан, 2006. – 528 с.

Остапчук Н.Н.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ГАСТРОЛЬНО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В. БЕСФАМИЛЬНОВА

Аннотация

Статья посвящена вопросам изучения отдельных личностей в контексте формирования культурной парадигмы общества. В работе розкрываются особенности творчества выдающегося исполнителя и художника В. Бесфамильнова. Определены аспекты его гастрольной, исполнительской и просветительской деятельности. Освещены основные коммуникационные ракурсы его сотворчества в обнаружении нового репертуара для баяна. Указано что введение нового репертуара способствовало новому уровню баянно-исполнительского искусства.

Ключевые слова: гастрольная деятельность, украинское баянные искусства, репертуар, фигура В. Бесфамильнова, концерт.

Ostapchuk N.N.

Kiev National University of Culture and Arts

V. BESFAMILNOV: TOUR AND PERFORMANCE ACTIVITIES

Summary

The article is devoted to the study of separate individuals in the context of formation of a society's cultural paradigm. The features of the creative work of the outstanding performer and artist V. Besfamil'nov are revealed in the work. The aspects of his tour, performance and educational activities are determined. The main communication perspectives of his co-creation in revealing a new repertoire for bayan are highlighted. It is noted that the introduction of the new repertoire contributed to a new level of bayan-performing arts.

Keywords: tour activity, Ukrainian crafts, repertoire, figure V. Besfamilnov, concert.